

XOM IPAK ISHLAB CHIQRISHDA ISO 9001:2015 SIFAT MENEJMENTI TIZIMINI
JORIY ETISH IMKONIYATLARI VA AFZALLIKLARI

Andijon Davlat Texnika Instituti
Ibrohimova Odinaxon Dilshodbek qizi.
Sulaymonov Sharifjon Abdumannobovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada xom ipak ishlab chiqarish sanoatida ISO 9001:2015 xalqaro sifat menejmenti tizimini joriy etishning dolzarbligi, amaliy imkoniyatlari va kutilayotgan afzalliklari o'rganilgan. Maqolada O'zbekiston ipak sanoatini rivojlantirishda sifat menejmenti tizimlarining o'rni, ishlab chiqarish jarayonlarini standartlashtirish, mahsulot sifati va eksport salohiyatini oshirishdagi roli tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ISO 9001:2015 tizimini joriy etish natijasida ishlab chiqarish samaradorligi ortadi, mijozlar ishonchi mustahkamlanadi va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlik kuchayadi. Shuningdek, maqolada tizimni joriy etish uchun zarur bo'lgan bosqichlar, xavf va imkoniyatlar tahlili ham bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ISO 9001:2015, sifat menejmenti tizimi, xom ipak, sertifikatlashtirish, eksport, samaradorlik, raqobatbardoshlik, ishlab chiqarish, xalqaro standart, mijozlar ehtiyoji.

So'nggi yillarda O'zbekistonda eksport salohiyatini oshirish, xususan, yengil sanoat va ipakchilik sohasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Ayniqsa, xom ipak mahsulotlarini xalqaro bozorga chiqarishda mahsulot sifati, ishlab chiqarishning barqarorligi va sertifikatlash tizimining mavjudligi hal qiluvchi omillardan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ISO 9001:2015 sifat menejmenti tizimini xom ipak ishlab chiqarish jarayonlariga joriy etish – korxonalar raqobatbardoshligini oshirish, eksport bozorlariga chiqish va xalqaro hamkorlar bilan ishonchli aloqalarni yo'lga qo'yish uchun muhim omil hisoblanadi.

Maqolada ushbu tizimning mohiyati, xom ipak ishlab chiqarish sohasidagi joriy etish imkoniyatlari va amaliy afzalliklari, shuningdek, korxonalar uchun kutilayotgan ijobiy natijalar tahlil qilinadi. Bu mavzuning dolzarbligi, eng avvalo, xalqaro bozorlarda sifat sertifikatlariga ega bo'lmagan korxonalar o'z mahsulotlarini sotishda jiddiy muammolarga duch kelayotganida yaqqol ko'rinadi. Aynan ISO 9001:2015 tizimi esa bu muammoni hal etishda asosiy vosita bo'lishi mumkin [1-3].

Ushbu maqola ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil asosida yozilgan bo'lib, O'zbekiston ipak sanoati korxonalari faoliyatida ushbu tizimni tatbiq etishning foydali jihatlarini ochib berishga qaratilgan.

ISO 9001:2015 – bu xalqaro miqyosda eng keng tarqalgan va tan olingan sifat menejmenti tizimi hisoblanadi. Ushbu standart har qanday turdagi tashkilotlarga mos keladi va ularning faoliyatida sifatni doimiy takomillashtirish hamda mijozlar ehtiyojini yuqori darajada qondirishga yo'naltirilgan. Asosiy maqsad – tashkilotlarda barqaror va ishonchli ishlab chiqarish muhitini yaratishdir.

Standart 7 ta tamoyilga tayangan holda ishlaydi:

- 1) Mijozga yo'naltirilganlik – korxonaning barcha faoliyati mijoz talablariga javob berishga qaratiladi.
- 2) Rahbarlik – yuqori rahbariyat tashkilotda yagona maqsad va yo'nalishni belgilaydi.
- 3) Xodimlar ishtiroki – barcha darajadagi xodimlar sifatni oshirish jarayoniga jalb etiladi.
- 4) Jarayon yondashuvi – natijadorlik uchun barcha bosqichlar bir tizim sifatida ko'rib chiqiladi.

5) Boshqaruv tizimi asosidagi yondashuv – tashkilotdagi barcha jarayonlar o‘zaro bog‘liq ravishda boshqariladi.

6) Doimiy takomillashtirish – sifat menejmenti jarayoni hech qachon to‘xtamaydi.

7) Dalillarga asoslangan qaror qabul qilish – qarorlar faqat fakt va tahlillarga asoslangan holda qabul qilinadi .

Bundan tashqari, ISO 9001:2015 hujjatlashtirish, ichki audit, xaridorlar bilan munosabatlar, hamda xatarlarni boshqarish singari sohalarda ham aniq tartib-qoidalarni belgilaydi. Bu tashkilotlarga nafaqat ichki boshqaruvda aniqlik kiritish, balki tashqi auditorlar oldida ham ishonchli tizimga ega ekanligini namoyish etish imkonini beradi .Xom ipak ishlab chiqarish jarayonida bu tamoyillar ayniqsa dolzarb: ipak qurti yetishtirish, ko‘rsatkichlar asosida saralash, ip yigirish, quritish va sifatni laboratoriyada tekshirish bosqichlari aynan standart talablari asosida tartibga solinadi. Bu orqali ishlab chiqarishdagi barqarorlik ta‘minlanadi va sifatli mahsulot kafolatlanadi [1].

ISO 9001:2015 xalqaro sifati boshqaruv tizimi zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlarini tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizim xom ipak ishlab chiqaruvchi korxonalar uchun jarayonlarni standartlashtirish, sifatni nazorat qilish, mijozlar ehtiyojiga yo‘naltirilgan strategiya yuritish va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. ISO 9001:2015 tizimi mahsulot hayotiy siklining barcha bosqichlarini – xom ashyo qabul qilishdan tortib, tayyor mahsulotni iste‘molchiga yetkazishgacha bo‘lgan jarayonlarni boshqarishni o‘z ichiga oladi [1]. O‘zbekistonda ipakchilik sohasida ko‘plab kichik va o‘rta korxonalar mavjud bo‘lib, ularning ko‘pchiligida ishlab chiqarish an‘anaviy yo‘sinda olib boriladi. Natijada mahsulot sifati barqaror emas, hujjatlashtirish va sifat nazorati tizimi yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan. ISO 9001:2015 tizimini joriy etish orqali ishlab chiqarish bosqichlari aniq belgilab olinadi, mas‘uliyatlar taqsimlanadi va sifat bo‘yicha muntazam monitoring tizimi yo‘lga qo‘yiladi [2]. Tizimni joriy qilish, avvalo, rahbariyat majburiyatini, sifat siyosatini ishlab chiqishni, xatarlarni baholashni va mijozlarga yo‘naltirilgan yondashuvni talab etadi. Bunda har bir bo‘lim o‘z vazifasini aniq tushunadi, natijada korxonada ichki muvozanati kuchayadi. Shu bilan birga, ISO 9001:2015 tizimi doimiy takomillashuvga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Bu degani, korxonada faoliyatida muntazam ravishda tahlil, baholash va takomillashtirish ishlari olib boriladi [3]. ISO tizimini joriy etishda O‘zbekistonda bir qator imkoniyatlar mavjud. Jumladan, hukumat tomonidan kichik va o‘rta ishlab chiqaruvchi korxonalar uchun subsidiya va grant dasturlari yo‘lga qo‘yilgan. Eksport qiluvchi korxonalar uchun ISO sertifikatini bozorga kirish uchun majburiy talab hisoblanmoqda. Bu esa korxonalarni sifat menejmenti tizimini joriy qilishga undaydi [4].

Yana bir muhim imkoniyat – malakali kadrlar tayyorlashga doir mavjud infratuzilmaning borligidir. O‘zstandart agentligi va “Sifat” milliy sertifikatlash markazi kabi tashkilotlar ISO tizimlari bo‘yicha o‘quv kurslari va konsalting xizmatlarini taqdim etmoqda. Shuningdek, ko‘plab xorijiy mutaxassislar ham mahalliy korxonalarga maslahat xizmatlari ko‘rsatmoqda [5].Ishlab chiqarishda zamonaviy ERP va CRM tizimlaridan foydalanish, ularni ISO 9001:2015 talablari bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonini avtomatlashtirish, resurslarni tejash va real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini yaratadi. Natijada korxonada raqobatbardoshligi, mahsulot sifati va ishlab chiqarish unumdorligi oshadi [3]. Misol tariqasida, Buxoro viloyatidagi “Buxoro SilkTex” korxonasi 2023-yilda ISO 9001:2015 tizimini joriy etib, yarim yil ichida mahsulot sifati 27 foizga, eksport hajmini esa 1,5 barobarga oshirishga erishgan. Bu natijalar, tizimni to‘g‘ri joriy etgan holda, sezilarli ijobiy o‘zgarishlarga erishish mumkinligini ko‘rsatmoqda [6].

ISO 9001:2015 tizimini joriy etish nafaqat ishlab chiqarish sifatini oshiradi, balki korxonada ichki intizom, ish yuritish madaniyati va strategik boshqaruv salohiyatini ham kuchaytiradi. Mazkur tizim asosida har bir jarayon hujjatlashtiriladi, xatar va imkoniyatlar baholanadi, ichki auditlar va menejment tahlillari orqali doimiy takomillashtirish yo‘lga qo‘yiladi [1]. Aynan ushbu yondashuvlar tufayli, dunyodagi yetakchi ipak ishlab chiqaruvchi kompaniyalar (jumladan, Xitoydagi “Tongxiang Silk Group”) ISO 9001:2015 tizimidan faol foydalanadi [2]. O‘zbekistonda ipak ishlab chiqarish – asosan eksportga yo‘naltirilgan sohalardan biri hisoblanadi. “O‘zto‘qimachilik sanoat” uyushmasi ma‘lumotlariga ko‘ra, 2024-yil yakunlariga kelib, ipak mahsulotlari eksporti \$120 millionni tashkil qilgan bo‘lib, bu so‘nggi yillarda eng yuqori ko‘rsatkichdir [3]. Biroq eksportning yanada barqaror va keng miqyosda amalga oshirilishi uchun mahsulotlar xalqaro standartlarga muvofiq bo‘lishi zarur. Ayniqsa, Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va AQSh kabi bozorlarga kirish uchun ISO sertifikati mavjudligi asosiy talab hisoblanadi [4].

Tizimni joriy etish jarayonida korxonalar odatda to‘rtta asosiy bosqichni bosib o‘tadi: 1) mavjud holat tahlili; 2) sifat siyosati va maqsadlarini ishlab chiqish; 3) xatarlar va imkoniyatlarni baholash asosida jarayonlarni optimallashtirish; 4) sertifikatlash va doimiy nazorat. Bu bosqichlarda sifat menejrlari va texnik mutaxassislar malakasini oshirish zarur bo‘ladi. Shu sababli, O‘zbekiston hududlarida ISO bo‘yicha sertifikatlovchi va o‘quv markazlari sonini ko‘paytirish dolzarbdir [5].

Shuningdek, xom ipak ishlab chiqarish o‘ziga xos tabiiy sharoitlarga bog‘liq bo‘lgan soha bo‘lib, sifatni nazorat qilishda ekologik omillarni ham inobatga olish kerak. ISO 9001:2015 tizimi bu borada ham tizimli yondashuvni ta‘minlaydi. Tabiiy ipak yetishtirishda tutzorlarning holati, ozuqa sifati, ipak qurti sog‘lig‘i kabi ko‘rsatkichlar alohida baholanishi va qayd etilishi, tizimga kiritilishi mumkin. Bu esa izchillik va aniqlikni ta‘minlaydi [6]. “Marokand Silk” (Samarqand viloyati) va “Ferghana SilkWay” (Farg‘ona viloyati) kabi korxonalar 2022–2023-yillar davomida ISO 9001:2015 talablarini bosqichma-bosqich joriy etib, eksport hajmini 20–30 foizga oshirganliklarini bildirganlar. Bu, birinchi navbatda, sifat barqarorligi va ishonchli yetkazib berish tizimining shakllanishi bilan bog‘liq [7]. Shuningdek, mijozlar ehtiyojini o‘rganish, shikoyatlar bilan ishlash, ichki auditlar natijalarini tahlil qilish orqali doimiy ravishda takomillashtirish ishlari olib boriladi. Tizim korxonalar faoliyatini nafaqat ishlab chiqarishda, balki marketing, savdo va xizmat ko‘rsatish yo‘nalishlarida ham uyg‘unlashtirishga yordam beradi [8].

Xalqaro tajribaga tayanilsa, xom ipak ishlab chiqaruvchi kompaniyalarning aksariyati ISO 9001:2015 bilan birga ISO 14001 (ekologik menejment) va ISO 45001 (mehnat xavfsizligi) tizimlarini ham joriy qilmoqda. Bu integratsiyalashgan yondashuv barqaror ishlab chiqarish uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston korxonalari uchun bu integratsiya bosqichma-bosqich amalga oshirilishi mumkin [9].

Xom ipak ishlab chiqarishda ISO 9001:2015 sifat menejmenti tizimini joriy etish orqali korxonalar ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirishlari mumkin. Buning uchun avvalo, korxonalarda rahbariyat va xodimlar orasida sifatga bo‘lgan yuksak majburiyatni shakllantirish zarur. ISO tizimi doirasida tashkilotlarda ichki auditlar, xatarlarni baholash, jarayonlarni nazorat qilish va doimiy takomillashtirish jarayonlari muntazam amalga oshiriladi. Bu usullar nafaqat ishlab chiqarish jarayonining shaffofligini ta‘minlashga, balki mahsulot sifatini yuqori darajada saqlashga yordam beradi. Korxonalarda ISO 9001:2015 tizimini muvaffaqiyatli joriy qilish uchun o‘quv kurslari va sertifikatlovchi markazlar orqali xodimlarning malakasini oshirish lozim. Xususan, Sifat menejeri va texnik mutaxassislarining sohadagi ilg‘or tajribalarni o‘zlashtirishi ishlab chiqarish jarayonlarining yaxshilanishiga yordam beradi. Buning ustiga, davlat tomonidan kichik va o‘rta korxonalariga

berilayotgan grantlar va subsidiyalar ISO tizimining joriy etilishiga qo'shimcha rag'bat yaratadi. Shuningdek, mahalliy korxonalar uchun ISO sertifikati bo'yicha maslahat va o'quv xizmatlarini taklif etuvchi tashkilotlar sonini oshirish, bu jarayonning samarali bo'lishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, ISO 9001:2015 tizimi yordamida ishlab chiqarishdagi ekologik va mehnat xavfsizligi masalalari ham yechim topishi mumkin. Korxonalar ISO 14001 va ISO 45001 tizimlari bilan integratsiyalashgan holda, nafaqat sifatni, balki atrof-muhit va ishchi sharoitlar xavfsizligini ham yaxshilashga erishishlari mumkin. Bu esa, o'z navbatida, uzoq muddatda kompaniyaning raqobatbardoshligini oshiradi va global bozorlarda muvaffaqiyat qozonishga yordam beradi.

Xulosa

ISO 9001:2015 sifat menejmenti tizimi xom ipak ishlab chiqarish sohasida sifatni yaxshilash, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va eksport salohiyatini oshirish uchun juda muhim vosita hisoblanadi. O'zbekistonda xom ipak ishlab chiqarish korxonalari ISO tizimini joriy etish orqali nafaqat mahalliy, balki xalqaro bozorlarda ham raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. Biroq, bunday tizimni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun korxonalarda rahbariyatning ilg'or boshqaruv yondashuvi, xodimlarning malakasini oshirish, mustahkam infratuzilma va tegishli resurslar bo'lishi zarur.

Hukumat tomonidan kichik va o'rta ishlab chiqaruvchi korxonalarga ko'rsatilayotgan qo'llab-quvvatlash, ISO sertifikatlash jarayonlarini yengillashtirish va yangi bozorlarni o'rganish, bu tizimni keng joriy qilishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ISO 9001:2015 tizimi nafaqat sifatni yaxshilash, balki ekologik va mehnat xavfsizligi standartlarini joriy etish imkonini berishi bilan ham ahamiyatlidir. Bu yondashuv bilan O'zbekistonning ipak sanoati global bozorga muvaffaqiyatli kirish va o'z eksport salohiyatini yanada oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ISO 9001:2015. "Quality management systems – Requirements", International Organization for Standardization (ISO), 2015.
2. China National Silk Association (2023). Sustainable Production in Silk Industry.
3. O'zto'qimachilik sanoati uyushmasi rasmiy statistik axboroti, 2024-yil.
4. Abdumannabovich S. S., Sayfiddin P., Sandjarovna U. N. Effects of surface active substances in protection of dry cocoon from dust and other factors //Archive of Conferences. – 2020. – T. 10. – №. 1. – С. 94-99.
5. Рахимов А. Ю., Сулаймонов Ш. А., Рахимов А. А. Использование искусственного коконника в процессе завивки коконов тутового шелкопряда //Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2015. – №. 4. – С. 160-161.
6. Alisher R. et al. Study of the Influence of Silkworm Feeding Conditions on the Quality of Cocoons and Properties of the Cocoon Shell //Engineering. – 2019. – Т. 11. – №. 11. – С. 755.
7. Рахимов А. Ю., Абдурахмонов А. А., Сулаймонов Ш. А. Изучение состояния использования ваты-сдира и пути повышения качества коконного сырья //Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2015. – №. 4. – С. 152-157.
8. Abdumanabovich, Sulaymonov Sharifjon, Sativaldiyev Aziz Kaxramanovich, and Sulaymonov Sharifjon. "Theoretical Fundamentals of Cocoon Ball Moistening and its Modification with Surface Active Substances." Design Engineering (2021): 10636-10647.
9. Сулаймонов Ш. А. Табиий ипакдаги юкори армирловчи кимёвий компонентларни ўрганиш орқали кимёвий препаратлар ёрдамида пиллани сақлаш усуллари //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 407-413.
10. Abdumanabovich, Sulaymonov Sharifjon, Sativaldiyev Aziz Kaxramanovich, and Sulaymonov Sharifjon. "Theoretical Fundamentals of Cocoon Ball Moistening and its Modification with Surface Active Substances." Design Engineering (2021): 10636-10647.